

I. KONFERENCJA ARCHIWISTÓW

KS. JANUSZ KANIA

KONFERENCJA DYREKTORÓW ARCHIWÓW DIECEZJALNYCH PRZEPROWADZONA W LUBLINIE 27—28 XI 1984

Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim po raz kolejny podjął statutowy obowiązek zorganizowania „szkolenia zawodowego pracowników archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych” (II. § 6, pkt 5 statutu Ośrodka ABMK), w tym przypadku na polu archiwalnym. Długa, bo trwająca od 1972 r. przerwa w lubelskich spotkaniach archiwistów kościelnych z całej Polski, poddyktowała konieczność zwołania w pierwszym rządzie zebrania kadry kierowniczej archiwów diecezjalnych, jako centralnych instytucji sprawujących opiekę nad zasobem źródeł Kościołów lokalnych.

Cykl poprzedzających zjazdów otworzył kurs dla archiwistów kościelnych zorganizowany w dniach od 3 do 15 września 1956 roku, a więc w okresie tworzenia Ośrodka ABMK¹. Przeznaczony dla kierowników i pracowników archiwów przy instytucjach diecezjalnych i zakonnych miał na celu „zaznajomienie uczestników z nowoczesnymi zasadami porządkowania i prowadzenia archiwów kościelnych oraz nawiązanie cennych kontaktów umożliwiających współpracę w dziedzinie polskiej archiwistyki kościelnej”². Dyskutowano wówczas nad planami archiwów kościelnych różnych stopni, zasadami ich porządkowania oraz planem podręcznika archiwalnego pod tytułem „Nauka o archiwach”³. Ze strony archiwistów zakonnych wyszła wówczas prośba o przygotowanie instrukcji porządkowania archiwów kościelnych⁴. Kurs zorganizowany na życzenie Episko-

¹ Archiwum Ośrodka ABMK,teczka akt: Kurs dla archiwistów kościelnych (1956 r.). Różne

² Archiwum Ośrodka ABMK,teczka akt: Kurs dla archiwistów kościelnych (1956 r.). Zawiadomienia, zgłoszenia, zaświadczenia. Pismo kierownika kursu o. dra Romualda Gustawa z 17 lipca 1956 r.

³ Archiwum Ośrodka ABMK,teczka akt: Kurs dla archiwistów kościelnych (1956 r.). Różne.

⁴ Archiwum Ośrodka ABMK,teczka akt: Kurs dla archiwistów kościelnych

patu Polski przez o. Romualda Gustawa, cieszył się czynnym poparciem Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych⁵. Wykłady, seminaria i ćwiczenia uczyły teorii i praktyki pracy archiwalnej w zakresie: 1) ogólnych wiadomości z archiwistyki, 2) nauki o archiwach kościelnych, 3) pracy nad zasobem archiwalnym, 4) udostępniania archiwaliów. W tym ostatnim przypadku poruszono na pierwszym miejscu temat: „Mikrofilm jako środek zabezpieczania i udostępniania archiwaliów” w opracowaniu ks. dra J. Pawlika, który poświęcił mu 2 godziny wykładu⁶. 12 września odbyło się zebranie dyskusyjne, na którym w pierwszym rzędzie omówiono potrzebę powołania Ogólnopolskiego Ośrodka Archiwów Kościelnych. Podjęto więc dalsze rozważania, tym razem ze strony gremium archiwistów, nad projektem wysuniętym na pierwszym ogólnopolskim kursie dla bibliotekarzy kościelnych utworzenia przy BU KUL Ośrodka informacji i poradnictwa dla bibliotek i archiwów kościelnych w całym kraju, przyjętym już przez Senacką Komisję KUL i aprobowanym 27 sierpnia 1956 r. przez Konferencję Episkopatu na Jasnej Górze⁷.

W dniach 26 i 27 czerwca 1957 r. odbył się pierwszy zjazd archiwistów, bibliotekarzy i muzeologów kościelnych w Częstochowie na Jasnej Górze, zorganizowany przez nowo powstały Ośrodek ABMK. Celem zjazdu było dokonanie oceny stanu archiwistyki, bibliotekarstwa i muzealnictwa w Kościele polskim oraz wytyczenie programu prac w tych dziedzinach na przyszłość. Stwierdzono niezadowalający stan we wszystkich trzech przypadkach. Liczbę polskich archiwów kościelnych ustalono szacunkowo (w sytuacji braku powojennych badań ankietowych) na około 50. Postulowano między innymi opracowywanie i wydawanie podręczników w zakresie interesującym wszystkie gałęzie ABMK, mikrofilmowanie źródeł, publikowanie informatorów i danych o interesujących nas tu instytucjach⁸.

Kolejny kurs miał charakter interdyscyplinarny i był przeznaczony dla pracowników inwentaryzacji rękopisów (głównie średniowiecznych) w kościelnych zbiorach archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych tak diecezjalnych, jak i zakonnych. Omawiano na nim metody opracowywania i inwentaryzowania, w możliwie jak najszerszym kontekście. Wykłady prowadzili fachowcy z ośrodków uniwersyteckich Warszawy, Krakowa, Poznania i Wrocławia. Przykładowo: poruszano problematykę adnotacji muzycznych rękopisów średniowiecznych. Zajęcia trwały od 4 do 8 lipca 1960 roku.

W rok później (3—8 lipca 1961 r.) kurs obejmował całokształt zagadnień z dziedziny nowoczesnej archiwistyki: archiwa w ogólności, archiwa kościelne, praca w archiwum, udostępnianie akt i praca naukowa (m.in. sprawa konserwacji i przechowywania mikrofilmów). Wykładow-

---

(1956 r.). Rezolucje. Sprawozdania. Prośba archiwistów kościelnych z 6 września 1956 r.

⁵ Archiwum Ośrodka ABMK, teczka akt: Kurs dla archiwistów kościelnych (1956 r.). Rezolucje. Sprawozdania. Pierwszy Kurs Archiwalny dla Pracowników Archiwów Kościelnych przeprowadzony w Lublinie w r. 1956 (sprawozdanie ks. dra Librowskiego).

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Pierwszy Zjazd archiwistów, bibliotekarzy i muzeologów kościelnych, „Arch. Bibl. Muz.” t. 1: 1959/60 z. 1 s. 18—59.

cami byli przedstawiciele środowisk naukowych Warszawy, Krakowa i Lublina⁹.

Następne seminarium z archiwistyki (26—30 czerwca 1967 r.) powracało do problemów porządkowania i inwentaryzacji zasobów diecezjalnych oraz zakonnych¹⁰.

Przeprowadzone 25—27 czerwca 1969 roku seminarium, przeznaczone wyłącznie dla sióstr sekretarek oraz archiwistek z domów zakonnych generalnych i prowincjalnych, poświęcone było porządkowaniu nowych akt zakonów i zgromadzeń żeńskich. Zorganizował je i prowadził ks. doc. dr hab. S. Librowski, a to w celu „wdrożenia uczestniczek we wszystkie tajniki prawidłowego prowadzenia archiwum zakonnego”¹¹.

Wreszcie ostatnie seminarium z 27—29 czerwca 1972 r. również było pomyślane jako kurs dla zakonnic, tym razem kierowniczek archiwów zakonnych i zgromadzeń „na stopniu wyższym”, to jest z domów generalnych, głównych, macierzystych i prowincjalnych. Jego temat brzmiał: „Aktualne potrzeby naszych archiwów”. Książd prof. Librowski prowadził je w formie dyskusji i konsultacji. Omawiano na nim stronę organizacyjną archiwum (nazwa, personel, pomieszczenie, pracownia i księgozbiór podręczny, kancelaria, budżet) oraz pracę w archiwum (rewindykacja, koncentracja, scalanie, ekstradycja, konserwacja, porządkowanie, inwentaryzacja, udostępnianie, sprawozdania, publikacja inwentarzy, permanentne szkolenie)¹².

Prezentowane tu najnowsze spotkanie zostało ograniczone do gremium dyrektorów archiwów diecezjalnych. Początkowo przewidziane na dni 14 i 15 maja 1984 r., na skutek decyzji 199 Konferencji Episkopatu Polski mogło odbyć się 27 i 28 listopada tegoż roku. Miało ono na celu skonfrontowanie warunków i metod pracy, a także podsumowanie osiągnięć na przestrzeni całego okresu powojennego. Zwołane z inicjatywy dyrektora Ośrodka ks. prof. dra hab. Zygmunta Zielińskiego, opracowane zostało od strony merytorycznej przez referenta działu archiwalnego, ks. prof. dra hab. Stanisława Librowskiego.

Pomimo kilkunastu lat, jakie upłynęły od ostatniego spotkania archiwistów kościelnych oraz przesunięcia terminu imprezy, cieszyła się ona dobrą frekwencją, co świadczy o zapotrzebowaniu na zorganizowane kontakty w sprawach profesjonalnych istniejących w tym środowisku. Przybyło 18 przedstawicieli (na wszystkich 27) w następującej kolejności alfabetycznej miejsc archiwów: 1) Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku — ks. Tadeusz Krahel, 2) Archiwum Diecezjalne w Częstochowie — ks. Jan Związek, 3) Archiwum Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie — ks. Eugeniusz Borowski, 4) Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie — ks. Władysław Zientarski, 5) Archiwum Diecezjalne w Katowicach — ks. Jerzy Myszor, 6) Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeszkiej —

⁹ Archiwum Ośrodka ABMK,teczka akt: Uczestnicy kursu archiwalnego 1956, 1960, 1961 (plik Zgłoszenia 1960; plik Sprawy organizacyjne 1960—1961).

¹⁰ Archiwum Ośrodka ABMK,teczka akt: Kurs archiwalny 1967, 1969, 1972 (plik Zgłoszenia 1967).

¹¹ Archiwum Ośrodka ABMK,teczka: Kurs archiwalny 1967, 1969, 1972 (plik Zgłoszenia 1969; plik Sprawy organizacyjne 1969. Seminarium z archiwistyki kościelnej dla Sekretarek i Archiwistek zakonów i zgromadzeń żeńskich, poświęcone kancelariom i składnicom akt (registraturom) tychże instytucji).

¹² Tamże, plik Zgłoszenia 1972, plik Sprawy organizacyjne 1972.

ks. Henryk Koszper, 7) Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie — s. Lucjana Czech, 8) Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Lubaczowie — ks. Mariusz Leszczyński, 9) Archiwum Diecezjalne w Lublinie — ks. Henryk Misztal, 10) Archiwum Diecezjalne w Łomży — ks. Witold Jemielity, 11) Archiwum Diecezjalne w Łodzi — ks. Kazimierz Gawroński, 12) Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie — s. Gabriela Meisner, 13) Archiwum Diecezjalne w Płocku — ks. Tadeusz Żebrowski, 14) Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu — ks. Konrad Lutyński, 15) Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu — ks. Jerzy Lewiński, 16) Archiwum Diecezjalne w Siedlcach — ks. Andrzej Piec, 17) Archiwum Diecezjalne we Włocławku — ks. Stanisław Librowski, 18) Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu — ks. Józef Pater. Nie zjechali reprezentanci z Gdańska, Gorzowa, Kielc, Opola, Pelplina, Przemysła, Szczecina, Tarnowa, Warszawy. Niektórzy z tych ostatnich, zgłoszeni na konferencję w pierwszym terminie, nie przybyli na powtórne zaproszenie. W sesji wzięło udział dokładnie 2/3 aktualnych dyrektorów lub ich zastępców. Niniejszym publikujemy pierwszą partię (siedmiu) informacji o archiwach z terenów dzisiejszej Polski centralnej (Włocławek, Łódź, Częstochowa) i wschodniej (Białystok, Siedlce, Lublin, Lubaczów), opracowanych według schematu podanego uczestnikom przez ks. prof. Librowskiego.

Nie sposób sporządzić, na podstawie uzyskanego materiału, globalnego podsumowania sytuacji archiwum kościelnego w Polsce, czy odtworzyć jego obraz, a to choćby ze względu na fakt, iż we wspomnianym spotkaniu nie brali udziału archiwariusze zakonni. Można natomiast na obecnym etapie wychwycić pewne cechy, zjawiska i trendy charakteryzujące nasze skarbnice historii kościelnej i ojczyściej.

Tak więc, obok starych, szacownych archiwów, jak w przypadku Włocławka, powstają, w związku z nową sytuacją administracji kościelnej na danym terenie, również nowe archiwa tych lokalnych Kościołów. W okresie zaborów erygowano diecezję lubelską i siedlecką; powstanie archiwum tej pierwszej wiąże się z reorganizacją Konsystorza Lubelskiego w r. 1819, aczkolwiek najstarszy zrab archiwalny (sięgający — zaginiona w 1939 r. księga Konsystorza Lubelskiego z doby jego funkcjonowania w diecezji krakowskiej — 1424 roku) pochodzi z dużo wcześniejszego okresu i jest wytworem miejscowej kancelarii oraz innych kancelarii z terenu dzisiejszej Lubelszczyzny, bądź tych obszarów dotyczy¹³.

W okresie międzywojennym wraz z diecezjami powstały archiwa w Łodzi i Częstochowie, a po ostatniej wojnie archiwa archidiecezjalne w Lubaczowie i w Białymstoku. W tym ostatnim przypadku, w związku z pozostaniem Archiwum Kapituły Wileńskiej i Archiwum Kurii Metropolitalnej w Wilnie aktualnie w dziale Centralnej Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk, jest to właściwie archiwum części archidiecezji obejmujące dokumentację dawnego archidiaconatu białostockiego i obecnej archidiecezji w Białymstoku. Charakteryzują go trudne warunki lokalowe i personalne. Inaczej przedstawia się sprawa Lubaczowa, który posiada podstawowy zasób materiałów przedwojennego Archidiecezjalnego Archiwum Lwowskiego — repatriowany w r. 1945, bądź odtworzony

¹³ F. Stopniak: Archiwum Diecezjalne w Lublinie. „Arch. Bibl. Muż.” t. 4: 1962 s. 15—22.

w następnych latach (zespół ksiąg metrycznych). W końcu lat siedemdziesiątych radykalnie zmieniła się też sytuacja lokalowa tego zasobu, dzięki przeznaczeniu na jego przechowywanie odpowiednich pomieszczeń, co stwarza mu warunki lepsze od międzywojennych. Powołano też pracownię naukową i własną kancelarię. Zespoły opracowywane są na miejscu i w Ośrodku ABMK. Doszły nowe zespoły innych archiwów instytucji kościelnych ze wschodniej części archidiecezji.

Doskonale warunki stworzono Archiwum Lubelskiemu. Jest to osobny, oddany w r. 1984 do użytku gmach, który zastąpił pomieszczenia w obrębie budynku kurii, służące archiwum od 1846 r. Posiada ono tam odpowiedni metraż, a nawet klimatyzację. Całość zbioru poddano konserwacji, co było możliwe dzięki stosunkowo licznemu personelowi.

Od niedawna radykalnie też zmieniła się sytuacja lokalowa Archiwum Siedleckiego. Obszerne magazyny i pracownia dla kwerendzistów zapewniają właściwe funkcjonowanie zbioru. Podobnie jak w diecezji lubelskiej, poszczególne zespoły sięgają czasów starych archiwów konsystorskich sprzed powstania obecnej diecezji, np. uporządkowany przez biskupa A. Naruszewicza (zm. 1796) zespół Konsystorza Janowskiego. Kierownictwo archiwum trzyma się „zasad podawanych przez Ośrodek ABMK”. Przeprowadza się konserwację.

Porządkowanie Archiwum Łódzkiego postępuje według zasad proponowanych przez Ośrodek ABMK. Wskazania te przestrzegane są też przez Archiwum Częstochowskie. Temu celowi służy dorobek teoretyczny księdza profesora S. Librowskiego. Archiwa Łodzi i Częstochowy pozyskiwały swoje najstarsze akta od macierzystych diecezji. Zbiory częstochowskie usamodzielniały się jako instytucja diecezjalna w ostatnim dziesięcioleciu. Nie ma tu większych problemów z formowaniem zespołów, jak zwykle w archiwach nowych i tworzonych współcześnie od podstaw. Występują natomiast trudności lokalowe, np. brak pokoju dla kwerendzistów, aczkolwiek uczyniono i w tym względzie znaczny postęp dzięki adaptacji wieży katedralnej na potrzeby archiwum. Prowadzi się w znacznym zakresie prace konserwatorskie. Postępuje porządkowanie i inwentaryzacja akt, czego wyrazem jest opublikowany w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” inwentarz łacińskich ksiąg metrykalnych.

Najbardziej szacowne w tym zestawie Archiwum Włocławskie może się poszczycić wzmianką źródłową o istnieniu swoim już w 1238 r. Jego b. dyrektor, ks. prof. Librowski jest też autorem licznych prac z metodyki pracy archiwalnej, m.in. w zakresie rozpowszechnionego statutu i regulaminu archiwum kościelnego w Polsce. Obraz i historię instytucji włocławskiej, której był przez 36 lat kierownikiem, maluje dalej sam Profesor. Nie chcę się tu kusić o streszczenie zawartych tam myśli. Wystarczy tylko podkreślić, że cały zbiór jest wystarczająco uporządkowany, ułożony ściśle zespołami i znacznie zakonserwowany.

Wiele konkretnych treści wniosła dyskusja. Najobszerniejsze były wystąpienia księdza Librowskiego. Profesor zwracał uwagę na szereg spraw, poczynając od nazewnictwa stosowanego w stosunku do szeregu archiwów (archiwum kurii arcybiskupiej a nie metropolitalnej). Inna sprawa to tworzenie centralnych archiwów diecezjalnych w miejsce odrębnych kurialnych i kapitulnych. Dalej, zawsze aktualny problem bu-

dowania archiwum na fundamencie podziałów na zespoły, różne podziały tychże: serie, podserie, akta w tychże ułożone chronologicznie. W starych i zasobnych zbiorach, takich jak Wrocław, trudno przywrócić porządek oparty o układ kancelaryjny. Wyplęło zagadnienie dokumentów samostnych, ksiąg metrykalnych, inwentarzy, rewindykacji materiałów w latach sześćdziesiątych z ZSRR, brakowania akt, sprawa prowadzenia kronik, dyspens. Roztrząsano pojęcie archiwum „historycznego” oraz związany z tym problem cezury czasowej.

Dyrektor Ośrodka ABMK ks. prof. dr hab. Zygmunt Zieliński podniósł sprawę nowej ustawy o narodowym zasobie archiwalnym w Polsce i konsekwencjach tejże dla zbiorów kościelnych. Dyskutowano problem akt kościelnych pozostających w zbiorach państwowych i możliwość ich ewentualnej rewindykacji. Szereg dokumentów i akt już zwrócono. Omawiano szczegółowo wzmiankowaną ustawę. Poproszono księdza docenta dra hab. H. Misztala o sporządzenie pisemnej analizy na ten temat. Warto dodać, że ukazała się ostatnio publikacja Jerzego Górala „Przepisy o archiwach i działalności archiwalnej”, Warszawa 1985. Wyplęła sprawa powołania, za zgodą Księdza Prymasa i Episkopatu, Rady Archiwalnej złożonej z archiwistów diecezjalnych i zakonnych. Skład Rady, cel i zasięg jej działania miano sprecyzować w późniejszym terminie i zwrócić się z odpowiednim wnioskiem do Episkopatu. Przeprowadzono na ten temat dyskusję wstępną.

W czasie dwudniowych obrad zabierali ponadto głos księża: Lutyński, Jemielity, Związek, Myszor, Leszczyński, Żebrowski, Kania. Ten ostatni, obok informacji porządkowych, mówił m.in. o następstwach ewakuacji z r. 1915 dla sytuacji archiwów na objętych nią terenach, oraz przeprowadzonej przez niektóre diecezje polskie komasacji akt metrycznych.